

ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ ԿԱՌԱՎԱՐՈՂ ՎԱՐՔԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության տվյալ փուլի նպատակը ենթադրում էր դժվար իրավիճակներում որոշում կայացնելու առանձնահատկությունների մեթոդիկայի փորձարկում: Բազմաթիվ փորձարարական հետազոտությունների վերլուծության հիման վրա տվյալ աշխատանքի համար ընտրվել էր Մելբուրնյան որոշման կայացման հարցարանը (MDMQ), որը լայնորեն կիրառվում է արտասահմանյան հետազոտություններում: Հարցարանի տեղայնացումը իրականացվել է հոգեախտորոշման և փորձարարական հոգեբանության պահանջներին համապատասխան: Հետազոտությանը մասնակցել են ուսանող-մագիստրոսներ և հոգեբան-մասնագետներ: Համեմատական ուսումնասիրության արդյունքների ամփոփումը վկայում է, որ դրանք հիմնականում կրկնում են տվյալներ, որոնք ստացվել են ռուսական ընտրանքի անկախ խմբերում, ինչը փաստում է ստացված արդյունքների հուսալիությունը:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. անձ, վարք, արտակարգ իրավիճակ, որոշման կայացում:

Ժամանակակից փորձարարական հոգեբանության առջև ծառացած բարդ ու տարատեսակ հետազոտական խնդիրների լուծումը անհնար է պատկերացնել առանց անձի հոգեբանական առանձնահատկությունների և պոտենցիալ հնարավորությունների հուսալի գնահատման ու իմացության: Նման հոգեբանական առանձնահատկություններից, որտեղ առավել լիարժեք և ցայտուն դրսևորվում են ինչպես անձի ընդունակությունների ներուժը, այնպես էլ նրան բնորոշ սահ-

մանափակումները, սուբյեկտիվ ընտրության գործընթացն է՝ որոշում կայացնելու գործընթացը անձի կողմից:

Ինչպես ներկայացնում է Ա.Ի. Սանիկովն իր նյութում, որոշում կայացնող անձին բնորոշ է ծայրահեղ բարդ իրավիճակներում որոշումներ ընդունելու հատուկ ունակությունը (պատասխանատվության բարձր զգացում, բազմաթիվ դժվար համադրելի չափանիշների գնահատում, ոչ հստակ համակարգված այլընտրանքներ, անորոշության բարձր մակարդակ, ժամանակի սղություն, հոգեկանի վրա հուզական զգալի ազդեցություն, ոչ միշտ կանխատեսելի հետևանքներ և այլն): Որոշումներ ընդունելու գործընթացում առավել վառ են դրսևորվում որոշում ընդունող անձին բնորոշ տեղեկատվության ընկալման և մշակման առանձնահատկությունները և որոշում ընդունելու իրավիճակում իրականության ոչ ստանդարտ ընկալումը [5, էջ 19–24]:

Եթե հաշվի առնենք, որ որոշում կայացնող անձը որոշիչ դեր է կատարում ինչպես անձի վարքի կազմակերպման, այնպես էլ անհատական և միասնական գործունեության արդյունավետությունն ապահովելու համար, ապա պարզ է դառնում ժամանակակից հոգեբանական դիագնոստիկայի համար տվյալ հարցի կարևորությունը: Որոշումներ կայացնելու կարևորությունը պայմանավորված է նաև նրանով, որ այն ներկայացված է մասնագիտական գործունեության կառուցվածքի գրեթե բոլոր գործառնական շերտերում, օրինակ՝ միջանձնային համագործակցությունում, որտեղ, ըստ էության, գրավում է կենտրոնական տեղ:

Որոշում ընդունելու վերաբերյալ հոգեբանության ժամանակակից հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ որոշում կայացնելն է պայմանավորում գործունեության բովանդակային, ընթացակարգային և արդյունավետ հարաչափերը, հետևաբար՝ ոչ ճիշտ որոշումներ կայացնելու «սխալվելու գինը» չափազանց բարձր է: Այդ իսկ պատճառով գործունեության ռացիոնալիզացման և օպտիմալացման վերաբերյալ կիրառական հետազոտությունների ժամանակ որոշում կայացնելու օրինաչափությունները նույնպես պիտի հաշվի առնվեն: Շատ դեպքերում գործունեության հարաչափերն անմիջապես կախված են որոշում կայացնողից: Նույնքան կարևոր է որոշում կայացնելու հետազոտությունների դերը մասնագիտական վերապատրաստման, մասնագիտական կողմնորոշման հոգեբանության, մասնագիտական ընտրանքի կազմակերպման, գործունեության հոգեբանական տեսության զարգացման հարցերում [3]:

Հետազոտության տվյալ փուլի նպատակը ենթադրում էր դժվար իրավիճակներում որոշում կայացնելու առանձնահատկությունների մեթոդիկայի փորձարկում: Բազմաթիվ փորձարարական հետազոտությունների վերլուծության հիման վրա տվյալ աշխատանքի համար ընտրվել էր Մելբուրնյան որոշման կայացման հարցարանը (Melbourne Decision Making Questionnaire – “MDMQ”), որը լայնորեն կիրառվում է արտասահմանյան հետազոտություններում:

Թեստի տեղայնացման գործընթացն անց է կացվել՝ համաձայն հիմնական դրույթների, որոնք ընդունված են ժամանակակից հոգեախտորոշման մեջ: Հոգեախտորոշիչ մեթոդների տարբերակումը հետազոտական մեթոդներից այն է, որ ստացված հետազոտական արդյունքները հարաբերակցվում են համապատասխան չափորոշիչների կամ նորմերի հետ: Տարբերակում է նաև այն, որ հոգեախտորոշիչ մեթոդներն ու-

նեն հատուկ ուղղվածություն՝ ըստ հետազոտության օբյեկտի: Հավանեայանը մատնաշում է այն հանգամանքը, որ որպես ճշգրիտ հոգեախտորոշիչ մեթոդներ, թեստերին ներկայացվում են մի շարք յուրահատուկ պահանջներ, որոնցից կարևորվում է յուրաքանչյուր թեստի սոցիալ-մշակութային տեղայնացումը (հաշվի առնել ազգային ավանդույթների և երկրի աշխարհագրական առանձնահատկությունները) [1, էջ 82–88]:

Հետազոտության մասնակիցների ընտրությունն իրականացվել է փորձարարական հոգեբանության պահանջներին համապատասխան: Հետազոտությանը մասնակցել է 62 ուսանող-մագիստրոս, որոնց միջին տարիքը՝ 23,8 (տարիքը 20–ից 28; $n = 62$; $SD = 3,15$; 36 աղջիկ և 26 տղա): Անց է կացվել նաև փորձագիտական հարցում, որտեղ մասնակցել են հոգեբան հետազոտողները, որոնց մասնագիտական փորձը գերազանցում էր տասը տարին ($n = 8$ անձ): Թեստավորման վայրը՝ Հայաստանի պետական կառավարման ակադեմիա: Թեստավորման ժամանակահատված՝ 2014–2015 ուսումնական տարի: Հետազոտության բնույթը՝ նախնական:

Հետազոտության գործընթացի նկարագրություն: Հոգեախտորոշիչ մեթոդիկաները ներկայացված էին ուսանողական խմբերում լրացնելու համար (10–12 անձ): Գնահատվում էին նմանություններն ու տարբերությունները՝ ըստ սեռի, տարիքի և համապատասխան խմբի: Հետազայում անց էր կացվում հարցարանի հոգեչափական որակների և սահմանված գործակիցների հուսալիության տարբերությունների վերլուծություն: Որոշում կայացնելու ձևերի վերաբերյալ ենթադրությունները և գնահատման սանդղակների համապատասխանությունը ստուգվում էին համեմատական վերլուծության մեթոդի միջոցով: Հարցարանի տեղայնացված տարբերակում կոգնիտիվ բաղադրիչները հետևյալներն էին՝ զգոնություն (ռուս. – бдительность) և

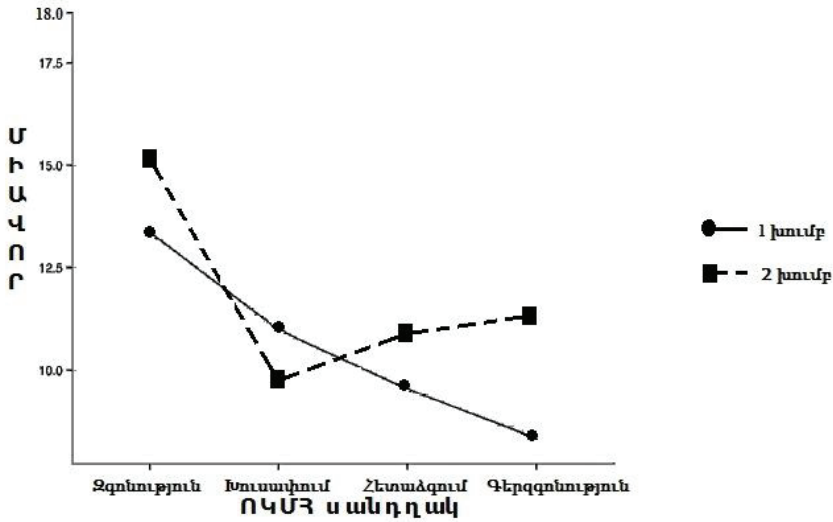
խուսափում (ռուս. – избегания), գերզգոնություն (ռուս. – свехбдительность) և հետաձգում (ռուս. – прокрастинация, անգլ. – procrastination – գործերի հետաձգում):

Դիտարկենք ընտրված հոգեախտորոշիչ մեթոդիկայի հիմնական առանձնահատկությունները և հայերենի տեղայնացման ընթացակարգերը: Հարցարանի տեղայնացման գործընթացը իրականացվել է պահանջներին համապատասխան (թարգմանություն երկու ուղղությամբ, եզրույթների և բառակազմությունների լեզվաբանական փորձաքննություն, հոգեբանների փորձագիտական հարցում, պիլոտաժ թեստավորում և համեմատական տվյալների վիճակագրական մշակում): Թարգմանության գործընթացը կազմված էր համեմատության փուլերից՝ հիմնականում հարցարանի ռուսերեն տարբերակի հետ [4], ինչպես նաև՝ անգլերեն բնօրինակի (L.Mann & co-author, 1997) [7]: Համեմատական վերլուծությունն անց կացնելու համար կիրառվել է MS Excel նկարագրական ստանդարտ վիճակագրության մեթոդը:

Մելբուրնյան թեստը մշակված էր DMQ (Flinders' Decision Making Questionnaire) մեթոդիկայի հիման վրա: Հարցարանը կազմելու ժամանակ Ֆլեդերսը օգտագործել է Ջենիսի և Մանսի բախման վարկածները: Հեղինակը ելնում էր այն բանից, որ որոշում կայացնելու գործընթացի ժամանակ անձն ընտրում է հաղթահարման տարբեր ռազմավարություններ: Տվյալ մոտեցումը համապատասխանում է մեր հետազոտության համար ընտրված հոգեբանական խնդրին, որն առնչվում է արտակարգ իրավիճակներում որոշում կայացնելու առանձնահատկությունների հետ: Մելբուրնյան թեստի մոդելի հիմքում այն ենթադրությունն է, որ անձը, ով որոշում է կայացնում, գտնվում է հոգեբանական սթրեսային վիճակում. նա փորձում է հաղթահարել դրդապատճառային և հուզական խնդիրները, որոնք ընտրության կարգավորման ժամանակ գտնվում են հակամարտության մեջ: Մելբուրնյան

թեստի հեղինակները գնահատեցին որոշում կայացնելու առանձնահատկությունները, որոնք առաջ էին քաշվել անհատական տարբերությունների նկարագրման համար, դրանք որոշումների անձնական կարգավորման և ընտրության այնպիսի փոփոխականներ էին, ինչպիսիք են զգոնությունը, խուսափումը, գերզգոնությունը և հետաձգումը: Հարցարանի սանդղակով հետաձգումը տվյալ դեպքում նշանակում է ձգտում ինքնուրույն որոշում կայացնել և որոշումների հետաձգում: Ընդհանուր առմամբ տվյալ հատկանիշների համադրությունը հեղինակների կողմից դիտարկվում է որպես որոշում կայացնելու ձև: Տ.Վ.Կորնիլովայի հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ որոշում կայացնելու անհատական առանձնահատկությունները, որոնք ախտորոշվում են Մելբուրնյան հարցարանի օգնությամբ, ոչ մի կապ չունենին IQ-ի հետ, այլ կապված էին անձի հուզական ինտելեկտի հետ [4]: «Քոփինգ» ռազմավարության վերջին վարքային բնորոշումը իմաստային նշանակությամբ թարգմանվել է որպես հետաձգում, որի թարգմանությունը բառարաններում բացակայում է, սակայն իմաստային նշանակում է գործերի հետաձգում կամ ուշացում [4, էջ 2-4]: Մեթոդիկայի ռուսական տարբերակի հեղինակը բազմաթիվ հետազոտությունների արդյունքում ստացել է բովանդակային վալիդություն և սանդղակների հուսալիություն:

Փորձագիտական հարցման և հաստատումների ձևակերպման վերջնական ամփոփումից հետո իրականացվել է ընտրված մասնակիցների թեստավորում: Տրված իրավիճակներում վարքի հետաձգման ռազմավարության խմբային ցուցանիշների վիճակագրական վերլուծության արդյունքները համեմատվեցին նմանատիպ հետազոտության արդյունքների հետ: Այս դեպքում ընտրված էր ռուսալեզու տարբերակը, որն առավել մոտ է հայ երիտասարդության սոցիալ-մշակութային առանձնահատկություններին: Այդ տվյալները ներկայացված են նկար 1-ում:

Նկար 1. ՈԿՄՍ հարցարանի միջին վիճակագրական տվյալների համեմատություն մեր հետազոտության ընտրանքի խմբի և Տ.Կորնիլովայի (2013) խումբ 1 (միջին – x_1) և մեր ուսանողների ընտրանքի խումբ 2 (միջին – x_2):

Մեթոդիկայի չափորոշիչները ստուգելու և համադրելու նպատակով անց է կացվել համեմատություն I և II խմբերի արդյունքների միջև: Տ.Կորնիլովայի հոգեբան ուսանողների և մեր ընտրանքի ուսանողների ցուցանիշների ուսումնասիրությունն ուներ հետևյալ տեսքը՝ զգոնություն – $x_1=13.5$, $x_2=15.0$; գերզգոնություն – $x_1=4.5$, $x_2=11.5$; խոսափում – $x_1=11.5$, $x_2=9.5$; հետաձգում – $x_1=9.5$, $x_2=11.0$: Երեք դեպքերում միատարր ցուցանիշների միջև տարբերությունները չէին գերազանցում մեթոդիկայի սանդղակի 3.0 միավորը և չբացահայտեցին վիճա-

կագրական նշանակալի տարբերություն, ինչը վկայում էր որոշում կայացնելու ժամանակ առանձնահատուկ ռիսկերի հարաբերական ադեկվատ ընկալման մասին: Եվ միայն մեկ դեպքում ի հայտ եկավ նշանակալի տարբերություն գերզգոնության ռազմավարության դեպքում՝ գերզգոնություն $x_1 - x_2 = 7.0$ (երբ $P < 0.001$): Այս առանձնահատկությունը, ըստ երևույթին, կարելի է մեկնաբանել մեր խմբում կանանց թվային գերակշռմամբ, քանի որ նրանց ցուցանիշների միջին թիվը զգալիորեն տարբերվում էր տղամարդկանց ներկայացուցիչների տվյալներից: Այս առանձնահատկությունը հետագայում հաստատեցին իրականացրած կորելացիոն վերլուծությունը, որի ցուցանիշները ներկայացված են աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1.

Անձնական հարկանիշների և աշխարհայեցողների աշխարհային ժամանակի կորելացիոն ցուցանիշները (r ՝ ըստ Փիրսոնի)

N	ՈԿՄՍ ցուցանիշներ	r
1	Ձգոնություն	0,58**
2	Խոսափում	0,45*
3	Հետաձգում	0,56**
4	Գերզգոնություն	0,41

Ծանուցում՝ հավաստիության արժեքի սահմաններ, եթե $r < 0.45$ -ից: $*p < 0.05$; և $r < 0.53$ -ից $**p < 0.01$:

Թեստավորման վիճակագրական վերլուծության արդյունքում բացահայտվեցին որոշում կայացնելու այս կամ այն բնորոշ առանձնահատկությունների դրսևորման որոշակի օրինաչափություններ՝ ըստ ուսանողների սեռական պատկանելիության: Կորելացիոն վերլուծության արդյունքում՝ ներկայացված *Աղյուսակ 1-ում*, պարզվեցին հետևյալ երեք ցուցանիշների հատուկ հարաբերություն՝ զգոնություն, խուսափում և հետաձգում: Առավել նշանակալի կապեր ի հայտ եկան երկու ցուցանիշներում, այն է՝ զգոնություն և հետաձգում: Բացառություններ գրանցվեցին միայն գերզգոնության ցուցանիշներում: Այս ամենը հանգեցնում է այն եզրակացության, որ այս երկու բնորոշումները ավելի հաստատուն են տղամարդկանց և կանանց համար: Այս յուրահատկությունը հաշվի կառնվի հետազոտական հետազա աշխատանքի ժամանակ:

Նաև անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ հարցարանն ուղղված է սթրեսի հաղթահարման հիմնական օրինաչափություններին, որոնք կապված են բարդ և վտանգավոր որոշումների հետ անձանց մոտ, ովքեր արդեն ունեն հաստատված ռազմավարություն, սակայն տվյալ հետազոտությունում մասնակիցների մեծ մասը դեռևս գտնվում էին ինքնորոշման փուլում, ինչը ևս կարող է ազդել ստացված արդյունքների վրա [8]: Ենթադրվում է նաև, որ թեստավորման ժամանակ մասնակիցների մեծ մասը ուղղորդվում էին որոշում կայացնելու, ընտրության ժամանակ վարքային պատկերացրած կամ իդեալական մոդել, ինչը կարող է տարբերվել նրանց իրական վարքից, որը հատուկ է տվյալ անձին և պայմանավորված է նրա փորձով: Տվյալ հանգամանքը պահանջում է թեստավորման ստուգում այլ մեթոդիկաների լրացմամբ և գենդերային համասեռությամբ:

Ստացված տվյալները նաև համե-

մատվում էին այլ հետազոտությունների արդյունքների հետ, որտեղ ուսումնասիրվում էին տարբեր իրավիճակներում որոշում կայացնելու առանձնահատկությունները: Այն աշխատանքներում, որտեղ նույնպես ուսանողներ էին, կիրառվում էին երկու առաջադրանքներ անհատական և խմբային աշխատանքների պայմաններում: Պարզվել է, որ նախընտրությունների դինամիկան կախված է որոշում կայացնելու ռժից [2]:

Միևնույն ժամանակ, մի հետազոտության վերլուծություն ցույց տվեց, որ կախված ստորջրյա լողով զբաղվելու փորձից, ընդհանուր ռիսկերի կոգնիտիվ ներկայացուցչությունը տարբեր կերպ կապված են անհատական անորոշության հանդեպ հանդուրժողականության հատկանիշի, ռիսկի պատրաստականության, ռիսկի հակման ինքնագնահատականի և հաղթահարման ռժերի հետ, մինչդեռ այն անձանց մոտ, ովքեր չեն զբաղվում ստորջրյա լողով կոգնիտիվ ներկայացուցչությունը կապված չէ անձնական որակների հետ: Այսպիսով՝ ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կյանքի և առողջության համար վտանգի ընկալումը միջնորդվում է անհատի ինտելեկտուալ-անձնային հատկանիշներով. ռիսկի կոգնիտիվ ներկայացուցչության և անհատական որակներով, իսկ էքստրեմալ սպորտաձևերն ունեն այդ հատկությունների յուրատեսակ համադրություն [6]:

Համեմատական ուսումնասիրության արդյունքների ամփոփումը վկայում է, որ դրանք հիմնականում կրկնում են տվյալներ, որոնք ստացվել են ռուսական ընտրանքի անկախ խմբերում, ինչը փաստում է ստացված արդյունքների հուսալիությունը, ինչպես նաև դարձնում ընդհանուր որոշում կայացնելու տվյալ օրինաչափությունները հայազգի կոնտինգենտի համար: Հետևաբար՝ ՈԿՄՀ-ի հայերեն տարբերակը կարող է կիրառվել հետազա հետազոտություններում՝ որոշում կայացնելու հետ կապված դժվար, անորոշ և ռիսկային իրավիճակներում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հ. Մ. Ավանեսյան, Փորձարարական հոգեբանություն, Ոստմնական ձեռնարկ, Երևան, ԷդիթՊրինտ, 2010, 288 էջ:
2. Айрапетян Д. Р., Эбоян А. К. Личностные предпосылки принятия решений в индивидуальной и групповой работе//”Տեսական և կիրառական հոգեբանության արդի հիմնախնդիրները” միջազգային գիտաժողովի նյութեր.– Էդիտպրինտհրատ., 2011, էջ. 391–393.
3. Карпов А. В. Психология принятия решений в профессиональной деятельности: [моногр.] / Ярославль: Яросл. гос. ун–т, 1991. – 137 с.
4. Корнилова Т.В. Мельбурнский опросник принятия решений/Психологические исследования, 2013, Том 6, N 31, с.2–4
5. Санников А. И.. Личностные аспекты принятия решений профессионалом «Наука і освіта», №7, 2013, с.14–25
6. Сокоикова С. А., Паукова А. Б. Отношение к процессу выбора у представителей различных психотипов// XXXVII Студенческая международная научно–практическая заочная конференция «Научное сообщество студентов XXI столетия.гуманитарные науки», <http://sibac.info/20219>
7. Mann L., Burnett P., Radford M., Ford S. The Melbourne Decision Making Questionnaire: An instrument for measuring patterns for coping with decisional conflict. Journal of Behavioral Decision Making, 1997, 10(1), 1–19.
8. <http://www.rfh.ru/downloads/Books/144693004.pdf>/Т.В. Корнилова, Риск и принятие решений: психология неопределенности (դիմելու օր՝ 29.01.2016)

COMPARATIVE ANALYSIS OF BEHAVIORAL REGULATION FEATURES IN THE DECISION-MAKING PROCESS

MARAT DURYAN

Public Administration Academy of the RA, Department of Psychology, Applicant

The purpose of this phase of research is the approbation of methodology for assessing the features of decision-making in complex situations. Based on the analysis of numerous experimental studies Melbourne Decision Making Questionnaire (MDMQ) was selected. The adaptation process of the text in the Armenian language was conducted in accordance with the basic provisions accepted in modern psycho-diagnostics. The study involved both master students and expert psychologists. Statistical analysis of the results, group indicators of behavioral strategies of overcoming were compared with similar studies. Two profiles were identified as a result of our test that are more stable for men and women.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ РЕГУЛЯЦИИ ПРОЦЕССА ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ

МАРАТ ДУРЯН

Государственная академия управления РА, кафедра психологии, соискатель

Целью данного этапа исследования является апробация методики оценки особенности принятия решений в сложных ситуациях. На основе анализа многочисленных экспериментальных исследований был выбран Мельбурнский опросник принятия решений (MDMQ). Процесс адаптации текста на армянском языке был проведен в соответствии с основными положениями, которые приняты в современной психодиагностике. В исследовании приняли участие студенты–магистры и специалисты – психологи. Статистический анализ результатов, групповые показатели стратегий поведения преодоления были сопоставлены с аналогичными исследованиями. В заключении выявлены два профиля для нашей версии теста, который являются более устойчивыми для мужчин и женщин.